supları da Bayındır Han'ın torunları olmaktan gurur duyuyorlardı. Bununla ilgili olarak Bayındır boyunun damgasını devletlerinin resmî alâmeti kabul etmişlerdir. Böylece Akkoyunlu paralarında, resmî vesikalarında, silâhlarında ve bayraklarında Bayındır damgası görülür. Bundan başka Bayındır, yine Bayındır Han'dan dolayı şahıs adı olarak da yaygın bir şekilde kullanılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Dîvânü lugāti't-Türk Tercümesi, I, 55-59; Fahreddin Mübârekşah, *Târîḫ* (nşr. E. Denison Ross), London 1927, s. 47; Reşîdüddin, *Câmi'u't-tevârîḫ* (nşr. Brezin), Petersburg 1861, s. 32-38; Yazıcızâde Ali, *Tevârîh-i Âl-i Selçûk*, TSMK, Revan, nr. 1390, vr. 21ᵃ-24ᵇ; Faruk Sümer, *Oğuzlar: Türkmenler*, İstanbul 1980, s. 315-319; a.mlf., "Bayındır, Peçenek ve Yüreğirler", *DTCFD*, XI/3-4 (1953), s. 317-322; a.mlf., "Bayindir", *EI²* (İng.), I, 1133.

FARUK SÜMER

BAYINDIR KÖPRÜSÜ

(bk. EMÎR BAYINDIR KÖPRÜSÜ).

BAYKAL, Bekir Sıtkı

(1908-1987)

Türk tarihçisi.

Rize'ye bağlı Fındıklı'da doğdu. İlk ve orta tahsilini burada, yüksek tahsilini Almanya'da tamamladı. 1935 yılında Türkiye'ye döndü ve o sırada Ankara Üniversitesi'nin çekirdeği sayılan Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde akademik çalışmalara başladı. 1978 yılında emekli oluncaya kadar burada görev yaptı. Kısa bir süre Atatürk Üniversitesi rektörlüğünde bulundu; ayrıca bazı yabancı üniversitelerde misafir profesör olarak çalıştı. Uzun yıllar Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde Yeniçağ Kürsüsü başkanlığı yaptı. 1950-1951 öğretim yılında fakülteye dekan oldu. 1960 yılı sonunda çalışmalarına başlayan Temsilciler Meclisi'ne üniversite kontenjanından üye seçildi. 1943 yılında Türk Tarih Kurumu üyesi oldu; 1983'te bu kurumun yeniden düzenlenmesinden sonra da üyeliği devam etti. 1987'de Ankara'da vefat etti.

İlmî çalışmalarına Almanya'da, mezuniyet tezi olarak aldığı Bağdat demiryolu konusunu incelemekle başladı. Bu arada Fransızca ve İngilizce de öğrendi. Türkiye'ye dönüp üniversiteye girince bilhassa I. Meşrutiyet dönemi üzerinde durdu. Yaptığı bir dizi metin neşri ve kaleme aldığı makalelerden başka bazı önemli tarih araştırmalarını ve fikir eserlerini Türkçe'ye kazandırdı. Bunlar arasında N. Yorga'nın *Osmanlı Tarihi* başta gelir. Yapılan görev taksimi sırasında kendisine bu eserin beşinci cildinin tercümesi işi verilmişti. Kısa zamanda bitirdiği metni, diğer ciltlerin gelm rine Türk Tarih Kurumu yay ca Ankara Üniversitesi neşri da yayımladı (1948). Ranke, Momsen, Droysen gibi çağda rin bazı önemli eserlerini M Bakanlığı'nın Dünya Edebiya cümeler serisinde birer önsöz ilavesiyle neşretti.

Tarih metinleri neşriyatı arasında Ali Fuat Türkgeldi'nin *Mesâil-i Mühimme-i Siyâsiyye* (I-III, Ankara 1950, 1957, 1966) ve Mâbeyinci Fahri Bey'in Yıldız mahkemesine ilişkin *İbretnümâ* (Ankara 1968) adlı eserlerini yeni harflere çevirdi. Faik Reşit Unat'ın tamamlayamadığı *Osmanlı Sefirleri ve Sefâretnâmeleri* (Ankara 1968) adlı eserini notlar ve ilâvelerle neşretti. Ayrıca Peçevî'nin *Târîh*'ini sadeleştirerek yayımladı (I-II, Ankara 1981-1983). Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü arşivinde bulunan Erzurum Kongresi'yle ilgili vesikalarla tasnifine memur edildiği Cumhurbaşkanlığı Arşivi'ndeki belgeleri yeni harflere çevirdi.

Bekir Sıtkı Baykal *Türk Ansiklopedisi*'nde de çeşitli görevler yaptı. Burada çok sayıda madde kaleme aldığı gibi maddelerin çoğu da kontrolünden geçti. *İslâm Ansiklopedisi* için de "Mustafa III" ve "Râgıb Paşa" maddelerini yazdı. Uzun yıllar üniversitede Avrupa tarihi derslerini okuttu. Yılların birikimini *Yeni Zamanlarda Avrupa Tarihi* (Ankara 1961) adlı kitabında topladı. Üyesi bulunduğu Türk Tarih Kurumu'nun *Belleten* adlı dergisinde sahasıyla ilgili çeşitli makaleleri yayımlandı. Ayrıca Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin aynı adla çıkan dergisinde ve *Tarih Araştırmaları Dergisi*'nde makaleler kaleme aldı. Bu arada Ankara Üniversitesi'nin çeşitli fakültelerinde yıllarca inkılâp tarihi dersleri verdi. Baykal'ın Türk Dil Kurumu yayınları arasında çıkan *Tarih Terimleri Sözlüğü* (Ankara 1974, 1981) adlı bir ese-

Bekir Sıtkı Baykal

ABDÜLBAKİ BAYKARA

bk. **BAYKARA, Abdülbaki**

Mevlevî şeyhi, şair.

BAYKARA, Abdülbâki

(1883-1935)

Mevlevî şeyhi, şair.

20 Temmuz 1883'te Yenikapı Mevlevîhânesi'nde doğdu. Babası aynı mevlevîhânenin şeyhi Mehmed Celâleddin Dede, annesi Nazife Zelîha Hanım'dır. Dört yaşında dedesinden **bed'-i besmele*** ettikten sonra Muallim Mûsâ Dede'den Kur'an okudu. 1888 yılında Molla Gürânî semtindeki Dârüttahsîl adlı özel mektebe başladı; daha sonra Dâvud Paşa Rüşdiyesi'ni bitirdi (1897). Ayrıca zamanın tanınmış âlimlerinden de dersler alarak kendini yetiştirdi. Babasından *Mesnevî* okuyarak başladığı bu tahsile Demircili Ahmed Fuad Efendi'den sarf, nahiv, mantık; Beyazıt Devlet Kütüphanesi **hâfız-ı kütüb***ü İsmail Saib Efendi'den (Sencer) meânî, kelâm, akaid, *Ṣaḥîḥ-i Buḫârî* ve *Şifâ-i Şerîf*; mesnevihan Esad Dede'den Farsça; Sütlüce'deki Sâdî Dergâhı şeyhi ve Meclis-i Meşâyih reisi Hasîrîzâde Mehmed Elif Efendi'den tasavvuf ve *Mesnevî* dersleri alarak devam etti. Bu devrenin sonunda Elif Efendi'den *Mesnevî* (1906), İsmail Saib Efendi'den de ilmiye (1908) icâzetnâmeleri aldı. Babasının hastalığını ileri sürerek Konya'ya yaptığı müracaat üzerine Şeyh Abdülvâhid Çelebi tarafından 1903'ten itibaren dergâhta vekâleten ism-i celâl zikri ve **mukabele*** yapmasına izin verildi. Bu vazifesine devam etmekte iken 30 Mayıs 1908'de babasının vefatı üzerine boşalan şeyhlik makamına asâleten tayin edildi (24 Temmuz 1908). Üç ay sonra da Abdülvâhid Çelebi tarafından dergâhın mesnevihanlığını yürütmekle görevlendirildi.

Mehmed Abdülbâki Efendi 1909'da Meclis-i Meşâyih âzalığına tayin edildi ve bu görevini dokuz yıl kadar sürdürdü. Bu vazifedeyken I. Dünya Savaşı sı-

rasında Süveyş Kanalı'nı İngilizler'den geri almak için yapılan kanal harekâtına iştirak etmek üzere kurulan Mücâhidîn-i Mevleviyye adlı gönüllü alayına binbaşı rütbesiyle kumandan vekili olarak katıldı (1915). Şam'daki Dördüncü Ordu emrine verilen bu alayda hastalığı sebebiyle fazla kalamadı ve İstanbul'a döndü. 30 Kasım 1925'te tekkelerin kapatılmasıyla şeyhlik vazifesi resmen sona erdi. Bundan sonra İstanbul Türk Ocağı müdürlüğü, Kütüphaneler Tasnif Komisyonu üyeliği yaptı. Dârülfünun İlâhiyat ve Edebiyat fakültelerinde Farsça okuttu. Dârülfünun'un İstanbul Üniversitesi'ne dönüştürülmesinden bir yıl sonra da bu görevinden alındı. Son resmî görevi, ancak bir iki ay kalabildiği Bakırköy Ermeni Lisesi'ndeki (Bezezyan) edebiyat öğretmenliğidir. Abdülbâki 28 Şubat 1935 Perşembe günü vefat etti. Vasiyeti üzerine Yenikapı Mevlevîhânesi'nin bânisi Kemal Ahmed Dede'nin (ö. 1601) yanına defnedildi. Büyük oğlu Gavsi Baykara da (ö. 1967) tanınmış neyzen ve bestekârlardandır.

Abdülbâki Baykara, kaynakların ve kendisini tanıyanların ifadelerine göre zarif, nüktedan, hoşsohbet tam bir İstanbul efendisiydi. Edebiyat ve mûsiki ile meşgul olmuş, çok beğenilen şiirler yazmıştır. Birkaç bestesi olduğu söylenirse de bestekâr değildi, ancak iyi bir tanburî idi. **Ebced*** hesabı ile tarih düşürmede zamanının en önde gelen şairi olduğu belirtilmektedir. Manzumelerinde Bâkī mahlasını kullanmıştır. Büyük bir kısmını aruzla yazdığı Türkçe ve Farsça şiirlerinin bazılarında mizah ve hiciv unsurları hâkimdir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında, tekkelerin kapatılması da dahil çeşitli inkılâplar sebebiyle, cemiyette ve dolayısıyla şahsî hayatında meydana gelen şaşırtıcı değişiklikleri mizahî bir üslûpla işlediği "oldum" redifli gazeli, başarılı bir sosyal hiciv olduğu kadar devrin durumunu bir görgü şahidinin ağzından aksettiren tarihî bir vesika olarak da kabul edilmektedir. Şiirleri *Mahfel* ve *Osmanlı Tarih ve Edebiyatı* adlı mecmualarda neşredilmiştir. Şair ve hattat Ebüssuudzâde Mehmed Suud Yavsî (ö. 1948), oğlu Resuhi Baykara'ya intikal eden şiir defterlerinden ve ayrıca neşredilmiş şiirlerinden derlediği manzumeleri *Enfâs-ı Bâkī* adı altında bir divan tertibiyle yazmış ve Fâtih Millet Kütüphanesi'ne vakfetmiştir (Ali Emîrî, Manzum, nr. 533/1).

Abdülbâki Baykara (torunu Abdülbaki Baykara'nın koleksiyonundan)

BİBLİYOGRAFYA :

Mehmed Suud Yavsî, *Enfâs-ı Bâkī*, Millet Ktp., Ali Emîrî, Manzum, nr. 533/1, Mukaddime, s. 1-25; Mehmed Ziyâ, *Yenikapı Mevlevîhânesi*, İstanbul 1329, s. 264-272; *Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye*, İstanbul 1334, s. 140; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, V, vr. 213ª-217ᵇ; İbnülemin, *Son Asır Türk Şairleri*, s. 152-154; Ergun, *Türk Şairleri*, II, 728-731; Abdülbâki Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, İstanbul 1983, s. 177-178; Resuhi Baykara, "Birinci Harb-i Umumîde Mücahidîn-i Mevleviye Alayı", *Yeni Tarih Dünyası Mecmuası*, sy. 3, İstanbul 1953, s. 106-108; R. Ekrem Koçu, "Baykarâ (Mehmed Abdülbâki)", *İstA*, IV, 2277-2278.

 NURİ ÖZCAN

BAYKARA, Ahmed Celâleddin

(bk. AHMED CELÂLEDDİN DEDE).

BAYRAK

Bir devleti, bir askerî birliği, resmî veya gayri resmî bir kuruluşu temsil eden alâmet veya kumaş parçası.

Eskiçağ devletlerinde kumaş yerine genellikle madenden veya sert bir maddeden yapılmış **alem***ler kullanılırdı. Kumaş bayrakların kullanımı ise Ortaçağ'da başlamıştır. *Dîvânü lugāti't-Türk*'te (I, 387) **batrak** şeklinde yazılan bayrak kelimesi "savaşlarda kullanılan ve ucuna bir ipek parçası takılan mızrak" tarzında açıklanmaktadır ve ifadeden bunun ferdî mücadelelerde ün kazanmış kahramanlara (alp, bahadır) verilen bir alâmet olduğu anlaşılmaktadır. Aynı eserdeki bir manzumede ise (III, 138) kelime **bayrak** şeklinde kullanılmakta ve Oğuzlar arasında böyle telaffuz edildiği yazılmaktadır. Yine bu eserde (I, 388) erkek adı olarak geçen **Badruk**'un da aynı kelimenin değişik şeklinden başka bir şey olmadığı anlaşılmaktadır. Nitekim eski Uygur metinlerinde bayrak mânasına **badruk** kelimesine rastlanması da bunun açık bir delilidir. İslâmiyet'ten önceki devirlere ait olan bu telaffuz biçimleri bazı lehçelerde sonraları da devam etmişse de Oğuzlar arasında daima **bayrak** ve **bayraḫ** şekilleri kullanılmıştır.

Selçuklular ve Hârizmşahlar devirlerinde yetişen İran şairlerince kelimenin son iki şekilde ve daha ziyade bayraḫ biçiminde kullanılması, Selçuklu devrine ait Farsça tarihlerde de kelimeye aynı şekilde rastlanması, bunun Farsça'ya Büyük Selçuklular devrinde Oğuzlar vasıtasıyla geçtiğini göstermektedir. Arapça'ya da geçen bayrak kelimesi, Balkanlar'da Osmanlı hâkimiyeti sırasında Bulgarca'ya bayrak, Arapça'ya baryak, Rumence'ye bayrak (bairac) şekillerinde girmiştir.

Bat-mak kökünden gelen ve d > y değişmesi neticesinde **bayrak** şeklini alan (bat-ır-ak > batrak > badrak > bayrak) kelimenin semantik bakımından **sancak** kelimesiyle benzerliği açıktır (sanç-mak "batırmak" > sanç-ak > sancak). Sancak eski Türkler'de bayrak, mızrak ve süngü gibi batırılacak, saplanacak bir silâhın adı olup savaşlarda bunun ucuna onu kullanan kahramanın veya mensup olduğu kabilenin alâmeti konuluyordu ve Kâşgarlı Mahmud devrinde (XI. yüzyıl) bu alâmet kırmızı ipek kumaştan yapılıyordu. Yine bu devirde Karahanlılar sülâlesine mensup Türk hükümdarlarının bayrakları **al** denilen turuncu ipektendi (*Dîvânü lugāti't-Türk*, I, 77). Arapça'da "süngü, mızrak" anlamına gelen **mitrad** ve **tarrâde** kelimelerinin de eski kaynaklarda bugünkü mânası ile bayrak yerinde kullanılması semantik bakımından aynı mahiyettedir. Yine *Dîvânü lugāti't-Türk*'te (I, 395; II, 98) atların boynuna kıymetli taşlardan yahut arslan tırnağı veya muska gibi sihrî tesiri olan şeylerden boyunluklar asıldığı ve buna **munçuk** denildiği zikredilir. Farsça'ya daha Gazneliler devrinde **muncuk** şeklinde geçen kelime, İran şairleri tarafından bayrak ve perçemle eş anlamlı olarak kullanıldığı gibi Moğollar arasında da yine bayrak mânasına gelirdi. Moğollar XII-XIII. yüzyıllardan itibaren **calış** kelimesini de bayrak, sancak ve tuğun eş anlamlısı olarak kullanmışlardır. *Dîvânü lugāti't-Türk* (III, 92) ve *İbn Mühennâ Lugatı*'nda **tuğ** kelimesi Arapça alem yani bayrak karşılığı olarak gösterilmektedir. Başkırtlar tuğ kelimesini hâlâ bizdeki bayrak mânasında kullanmaktadırlar. İlhanlılar, Osmanlılar ve Safevîler'de calış ile tuğ ve bayrak ile sancak birbirinden tamamıyla ayrılmıştır.